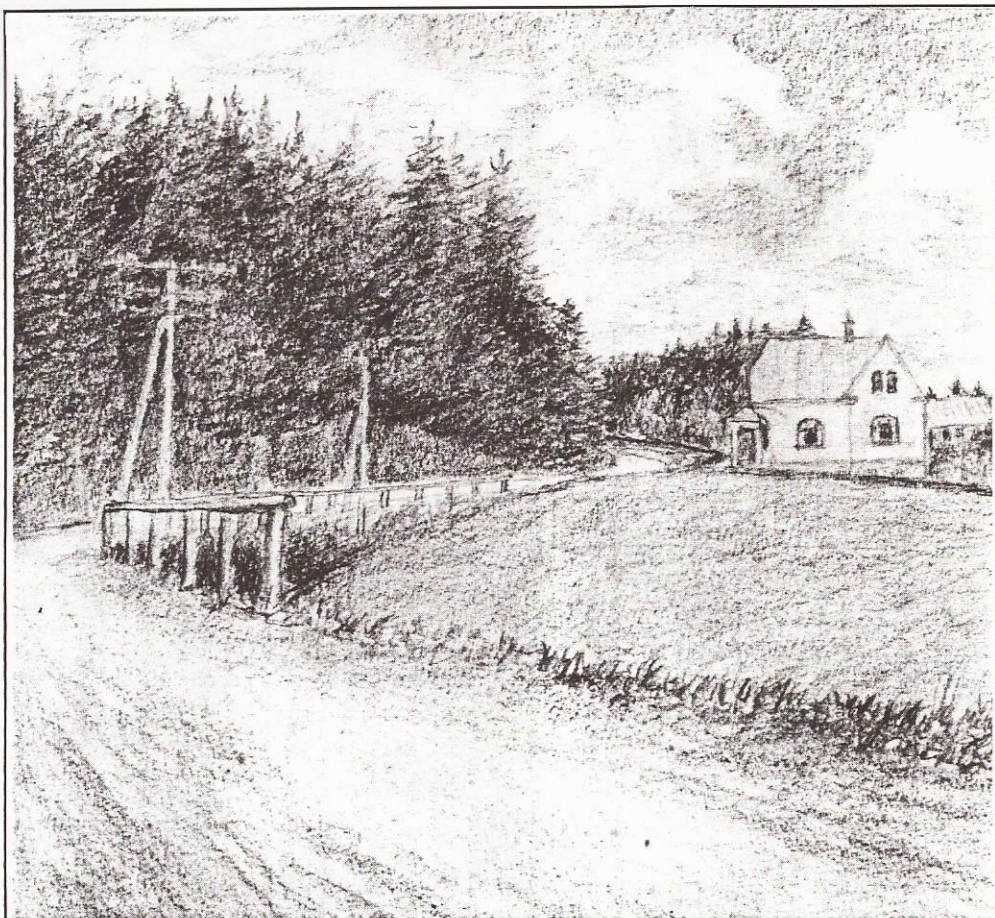

Kære Jakob og Karen !

Lilly Worm-Laursens
beretning om sin opvækst
i Bredballe

Motiv tegnet af tømrermester Sigvald Martin Nielsen.

Bredballe Lokalhistoriske Forening
1996

Lilly Worm-Laursen, der er født og opvokset i Bredballe, har skrevet denne beretning om sin opvækst i Bredballe. Beretningen er udformet som et brev til børnebørnene Jakob og Karen.

Bredballe Lokalhistoriske Forening har fået beretningen til sin samling og fået Lilly Worm-Laursens tilladelse til at offentliggøre den.

Da beretningen giver et godt indtryk af livet og dagligdagen i Bredballe i den første del af århundredet, har foreningen ønsket af optrykke den i dette lille hæfte til foreningens medlemmer.

Foreningen vil gerne hermed takke Lilly Worm-Laursen for, at vi må videregive dette tidsbillede af livet i Bredballe til en større kreds.

Oktober 1996

Bredballe Lokalhistoriske Forening

Niels Schriver Jessen

Formand

Tekst:

Lilly Worm-Laursen, Vejen.

Forsideillustration:

*Kirkebakken omkring 1920, tegning af tømrermester
Sigvald Martin Nielsen, Bredballe
(Lilly Worm-Laursens far).*

Kære Jakob og Karen

Min familie på Kirkebakken

Jeg vil her fortælle lidt om min opvækst i Bredballe i den første trediedel af det 20. århundrede. Vel vidende at andre formentlig vil have en anderledes opfattelse af begivenhederne, vil jeg i det følgende give udtryk for, hvordan jeg har oplevet og erindret tingene. Mit pigenavn er Lilly Asta Nielsen, og jeg er datter af Ivarine (f. 15.8.1887) og Sigvald Martin Nielsen (f. 10.10.1887). Min mor stammede fra Førstballe og tjente, før hun blev gift, som pige på børnehjemmet i Bredballe, hvor hun har fortalt, at hun som ganske ung fik til opgave alene at slagte en kalv. Min far var barnefødt i Bredballe på en ejendom, der lå hvor den nuværende sognegård ligger. Han kom, som det var almindeligt dengang, ud at tjene som vogterdreng om sommeren, fra han var 10 år gammel. Menuen bestod 21 gange om ugen i grød. Det var - efter nutidens målestok - hårde betingelser, men var dengang ganske almindeligt.

Mine forældre blev gift i 1913, og jeg er selv født d. 23.1.1914. Senere blev familien forøget yderligere med min søster Inga Marie, som er to år yngre (f. 8.2.1916), og min bror Johannes Vagn (f. 27.8.1921), som er 7 år yngre end jeg. Som I ser, var vi alle tre udstyret med 2 fornavne, men det var nu mest en formssag, for vi blev kun kaldt ved det ene - Inga, Johannes og Lilly.

Inspireret af min søster Inga, som, da hun var lille, ikke kunne sige mit navn rigtigt, kaldte min far mig dog, når han var rigtig glad for mig - i mange år - for Jojeken. Vi boede på Kirkebakken 18, som min far selv havde stået for opførelsen af. Kirkebakken, som da kun blev regnet fra kirken mod syd, var dengang en grusvej hele vejen ned. Trafikken blev ledt over banen ved forsamlingshuset, hvor der lå et ledvogterhus. Vejen var stærkt præget af min familie: Øverst oppe på Kirkebakken (i nuværende nr. 20) boede min farbror Niels Bendtsen Nielsen. Derefter fulgte mine forældres hjem. Længere nede, hvor Marius og Else Sørensen nu bor, boede min faster Tut, der var uddannet lærer og i en kort periode fungerede som vikar ved Bredballe skole. Nederst, i "Solbakke", boede mine bedsteforældre og min farbror, Aksel Nielsen. Min bedstefar, som hed Bendt Laurits Nielsen, døde før jeg blev født. Derimod husker jeg klart min bedstemor, som blev kaldt "Ane Bendt", Frantsdatter. At hele dette familiedynasti havde slået sig ned på Kirkebakken skyldtes, at de alle havde bygget på jord, der ligesom Bredballe Kirke havde tilhørt den ejendom, hvor min far som omtalt boede som barn. I tillæg til den fælles bopæl knyttede der sig til det familiære fællesskab også et arbejdsmæssigt, idet min farbror Axel og faster Tuts mand, Alexander, udgjorde den faste svendestab på min fars tømrerværksted.

Min far var tømrer

Min far var tømrer, udlært hos Fritz Jensen inde i Vejle og senere på Haslev Håndværksskole. Til at begynde med havde han værksted nede hos min bedstemor. Senere købte han af sin bror Niels Bendtsen, der havde cementstøberi, stedet, hvor nu telefonhuset ligger, og indrettede dette til tømrerværksted. Birthe Nielsen, enke efter Johannes, ejer stadigvæk grunden, som Jysk Telefon har lejet. Her var der mere plads både ude og inde. Til gengæld levede min far i konstant frygt for, at ild fra den der ved liggende baneskråning skulle antænde værkstedet, hvor der bl.a. var letantændelige høvlspåner. Det var jo på damplokomotivernes tid, da gnister fra lokomotivets skorsten, specielt i den tørre sommertid, ofte satte ild til græsset på baneskråningen.

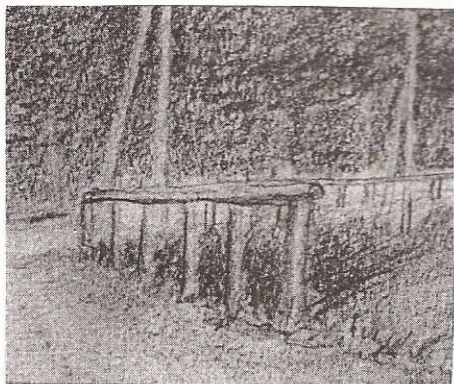
Den største del af tiden med værkstedet blev alt tømrerarbejdet udført her og på den tilknyttede tømmerplads. Der var jo dengang f.eks. hverken fabriksfremstillede vinduer, døre eller spær. Jeg kan huske det spændende tidspunkt, når tømmeret til fremstillingen af et hus skulle fremskaffes. Tømmervognen, forspændt med to heste, kom inde fra Vejle, og tømmeret blev lagt på pladsen ved værkstedet. Min far gennemgik leverancen endog særdeles kritisk, idet træets kvalitet var af afgørende betydning for det færdige resultat. Var han utilfreds, blev tømmeret sendt retur til trælasten. Med tiden var dette så kendt, at man end ikke forsøgte at sende ham andet end førsteklasses træ.

Ved bygningen af et hus blev hele tagkonstruktionen først lagt ud og tilsavet på tømmerpladsen og siden i færdig tilstand med hestevogn transporteret til byggepladsen,

hvor huset blev rejst. Det var her meget vigtigt, at målene var akkurate, og min fars krav til præcision grænsede til det pertentlige. Hvis nogen forsøgte at lempe på disse krav, fandt det aldrig hans billige. Denne akkuratess gjorde ham også efterspurgt, når der f.eks. skulle laves indvendige trapper. Et sådant arbejde stiller store krav om præcision, og mange huse i Bredballe har endnu velfungerende trapper bygget af min far, der også har lavet prædikestolen i Bredballe Kirke.

I de første år som tømrermester blev alt udført med håndkraft. Elektricitet var dengang forholdsvis meget dyrere end idag og holdt derfor først sit indtog på værkstedet o.1925.

Her var den til gengæld en vigtig forudsætning for driften, og det faldt derfor naturligt, at værkstedet skulle have strøm før huset, vi boede i. Det var jo værkstedet, vi skulle leve af. Med maskinerne øgedes imidlertid frygten for arbejdsulykker. Maskinerne - afretter og båndsav - var ikke som i dag afskærmede, og blot en ringe uopmærksomhed kunne koste en finger, hånd eller arm.

Et meget nøjsomt liv

Det var svært at være selvstændig håndværker på den tid. Der var jo intet sikkerhedsnet, og det var en selvfølge, at folkene på værkstedet skulle have deres penge - dengang hver uge. En af de ting, jeg frygtede mest, var, når de voksne snakkede om, at der var for lidt at bestille - for få ordrer. Min far førte selv regnskabet, som blev gjort op ved nytår. Det var altid meget spændende, hvordan slutresultatet blev. Et år med 2800 kroner i overskud til familien blev betegnet som et godt år.

Købekraften var selvfølgelig større end i dag, men levnede kun plads til et - set med nutidens øjne - meget nøjsomt liv. Der var ikke plads til de store nyanskaffelser i hjemmet. Alle vores møbler var således lavet af far. Også hverdagen bar præg af sparsommelighed. Her ydede specielt min mor en meget væsentlig indsats for at få hverdagen til at hænge sammen, økonomisk såvel som praktisk. I begyndelsen bidrog hun til indtægten ved at sy for fremmede. Siden syede hun alt familiens tøj og drev en sparsommelig husholdning, hvor vi dog altid fik endog meget velsmagende mad. Menuen bestod altid af 2 retter mad. Til hverdag ofte stegt flæsk eller fisk som hovedret. Om søndagen fik vi altid bedre mad, f.eks. oksesteg eller bøf - og budding til efterret. Det sidste kunne vi børn godt lide. På loftet ved skorstenen havde vi en røget, saltet skinke til at skære af til pålæg. Den kunne blive helt hvid af salt udenpå. Mor havde en evne til at få meget ud af lidt. Husarbejde og madlavning var i øvrigt ganske slidsomme opgaver, ikke mindst fordi vor brønd på den sandede Kirkebakke ofte løb tør, og mor derfor - også ved storvask - måtte hente vand i spande i "Elkær",

et kildevæld beliggende på bakken nedenfor kirken, der hvor nu Alpevej ligger. Det er derfor også forståeligt, at min far var aktiv i forbindelse med oprettelsen af det vandværk på Kirkebakken, som siden igen er blevet nedlagt.

Maden var ikke knap, men nøjsom. Jeg husker eksempelvis, hvordan vi børn om vinteren, når vore høns ikke lagde æg nok, skulle dele et æg og spise brød for resten. Æggene skulle slå til, for den slags skulle man ikke ud at købe. Min fars tallerken havde gerne flere godbidder end den øvrige families. Han var jo forsørgeren! Derfor var hans opgaver derhjemme også begrænset til at hjembringe optændingsbrænde (spåner) fra værkstedet og nedgrave WC-spanden. Specielt i de lyse dele af året kom han meget sent hjem fra værkstedet, hvor han blev så længe han kunne se til at arbejde. Hjemme holdt vi børn så mørkning med mor: mens dagslyset svandt hen, sad vi - uden at tænde lys - og snakkede sammen om, hvad vi hver især havde oplevet den dag. Det var både hyggeligt og sparede på lyset.

Tøjet vi gik i

Tøjet, vi gik i, var hjemmelavet. Da mor syntes, at det var synd for os, at vi skulle gå med kradsende uldtøj, havde jeg - modsat mange andre børn, der gik med uldundertøj - inderst en maccoundertøj - altså en bomuldsundertøj. Over denne havde jeg et livstykke forsynet med knapper, beregnet til at holde de lange, hjemmestrikkede strømper oppe, som man bestemt ikke blev populær, hvis man faldt og slog i stykker på knæene. Hertil kom så underbukser med lådden vrang. Lange bukser var dengang ikke brugt til piger, og mellem livstykke og strømper opstod derfor et

stykke bart lår, som kunne føles endog meget koldt. Huden her blev om vinteren ofte harket og behandlet ved påstrøning af kartoffelmel. For at holde på varmen var vi om vinteren også ikklædt en ulden underklokke - en slags underkjole - lavet af hjemmespunden uld fra min bedstemor i Førstballes får. Klokken var øverst hæklet ret fast, derefter fulgte et langt stykke hæklet i muslingemønster, og til sidst et lidt videre, hæklet stykke, som på praktisk og sparsommelig vis blev forlænget, efterhånden som vi voksede. Yderst havde jeg så en kjole, samt - når jeg skulle ud - en frakke med hue, halstørklæde og vanter. På fødderne havde vi almindeligvis træsko til udebrug. Derfor medbragte vi også, når vi skulle i skole, hjemmelavede indesko, der var syet af klude fra udtjent tøj og havde ferniseret bund.

Legetøj til børnene var det meget begrænset med. Det blev mest til hjemmelavede ting. F.eks. havde far engang lavet nogle træheste til Johannes, og mor lagde da, som hun altid var parat til, straks husarbejdet til side for at lave seletøj til dem, så legetøjet kunne blive levende. Større gaver og købt legetøj var det småt med. Jeg husker f.eks., hvordan Johannes engang dristede sig til at ønske sig et par ski til jul. Den ironiske kommentar hertil var, om han så ikke hellere ville have en rigtig flyvemaskine! Et par ski var åbenbart et helt urealistisk ønske, og Johannes fik sig først et par, da han selv blev i stand til at lave dem.

En krone fra Bedste

Gaver fik vi dog også. Af bedstemor i "Solbakke" fik jeg således hvert år til min fødselsdag 1 krone. Det samme gjorde selvfølgelig alle mine fætre og kusiner. Pengene tjente Bedste ved at strikke knælange sokker for fremmede. Det indbragte 50 øre pr. par. Selv om hun var rap med strikkepinde, har det altså taget lang tid at tjene til bare een fødselsdagsgave.

Trods de beskedne forhold har jeg aldrig hørt hende beklage sig, ligesom jeg heller ikke selv følte, at vi savnede noget derhjemme. Sådan var jo vilkårene for mange, og ingen tænkte derfor på, at det kunne eller burde være anderledes. Desuden forstod vi jo nok, at der var nogen, der havde det meget værre. Det gjaldt f.eks. fiskerkonerne, som måtte forlade hjemmet i hele dage for at gå til torvs i Vejle med fangsten. Ligeledes gjaldt det de mange omvandrende svende, der - under foregivende af at sælge snørebånd eller sikkerhedsnåle - kom til vores dør og fik en madpakke med på den videre færd.

Politiske bevidsthed

Min far var nok politisk interesseret, men knyttede sig bevidst ikke offentligt til et politisk parti. Bredballe var dengang et meget mindre samfund. Man kendte hinanden og var indbyrdes afhængige, og det lagde en social kontrol over folks adfærd. Der skulle derfor efter fars mening ikke blandes parti-politik ind i forholdet til kunderne. Dette forhindrede ham dog ikke i at være aktiv i det lokale liv. Han var kendt med alle og havde det godt med dem, fungerede som revisor ved sygekassen og vandværket, ligesom han fra 1932-1962 var ejendoms-vurderingsmand i Hornstrup kommune, som Bredballe dengang hørte til. I øvrigt havde han jo en, for ham, nok så vigtig interesse - kunstmaling, ofte med lokale steder som motiv.

Trods dette var der dengang en klar politisk bevidsthed. Det politiske ståsted afhæng, som jeg husker det, ret nøje af erhverv og traditionelt politisk tilhørsforhold. Fiskerne var for en stor dels vedkommende socialdemokrater, bønderne venstrefolk. Og man betragtede hinanden med mistro. Når der var begravelse i kirken, kom der mange folk med. Min anden bedstemor, altså min mormor, der sammen med min morfar for en tid boede hos os, kunne fra sit vindue i vores hus se både den sorte, hestetrukne ligvogn, følget - og fanerne - på Kirkebakken. Når de røde faner fra fiskeriforeningen eller socialdemokratisk forening ved en sådan anledning blev båret forbi hendes vindue, gik min bedstemor i seng. Hun ville ikke se det! Hun tilhørte jo selv en gammel venstreslæggt.

Brugsen og købmændene

Lignende skel - som måske i dag forekommer uforståelige - var der, ifølge min hukommelse, også i dele af handelslivet. I Bredballe by var der en Brugs. Der handlede bønderne. Ved Stranden var der derimod flere selvstændige købmænd, hvoraf nogle havde et udvidet varesortiment med bl.a. tovværk - altså noget i retning af en lille skibshandel. Her handlede nemlig ikke mindst fiskerne, for hvem det var vigtigt at være fast kunde hos een bestemt, når fiskeriet gik dårligt, og der var brug for kredit. Også vi handlede konsekvent ved Stranden - ganske vist hos forskellige købmænd, som jo alle tilhørte min fars kundekreds. Mest handlede vi dog hos Thorvald Hansen, fordi han åbnede butikken fra den tidlige morgenstund og havde et bredt vareudvalg med f.eks. søm og skruer. Derhen blev jeg med pung og seddel tidligt sendt afsted i småærinder, længe før jeg kendte pengene. Jeg husker ham specielt for bolsjeposen, som uden beregning, men med usvigelig sikkerhed fulgte med den ugentlige købmandsforsyning. Bortset fra denne, som familien delte, var slik en sjældenhed i

min barndom. Nok derfor husker jeg også stadig den pose "Kongen af Danmarksbolsjer", som vi fik af min mormor fra Førstballe, når hun kom på besøg. Ovale, røde bolsjer med en karakteristisk smag af anis. Sydfrugter var også næsten ukendte for os. Bananer har jeg aldrig smagt, mens jeg var barn. Appelsiner stodte jeg på i forbindelse med skoleudflugten, hvor vi fik penge med hjemmefra til at købe en hver. Desuden købte vi hjemme appelsiner til jul. Jeg husker her, at vi altid **delte** en appelsin, så det samlede antal har været beskedent. Anden frugt - æbler og pærer - havde vi derimod rigeligt af.

Andre indkøb

Sammenlignet med i dag var der en del ganske dagligdags ting, som vi ikke købte hos købmanden. Mælk hentede vi således i en lille spand i "Solbakke" hos min bedstemor, som havde to køer. Rugbrød, som dengang var nogle kæmper på 4 kg, havde jeg som barn til opgave at hente hos mølleren i Bredballe by. Mel, som dengang var amerikansk og havde et højt glutenindhold, som fik brødet til at hæve meget, blev også - i hestevogn - leveret i en sæk af mølleren. Han var missionsmand. Melsækkene blev siden vasket og omsyet til f.eks natkjoler. Sådan blev der sørget for, at intet gik til spilde.

Vinterens forråd af kartofler kom fra mine bedsteforældre i Førstballe, som mor og vi børn om efteråret hjalp med at samle årets kartoffelhøst. Vi kravlede hen ad jorden med knæene på en sæk og havde hver to spande, så vi kunne sortere kartoflerne efter størrelse, efterhånden som vi kom frem. Fisk blev efter fast aftale leveret en gang om ugen af en af fiskerkonerne. Andet kød

købte vi hos en slagter, der kom forbi en gang om ugen med varer på hestevogn, eller hos en slagter der havde butik ved Stranden. Jeg husker desuden, at vi, mens der i forbindelse med første verdenskrig var rationering på kød, fik en "sort" gris fra mine bedsteforældre, og at vi også i perioder selv holdt gris.

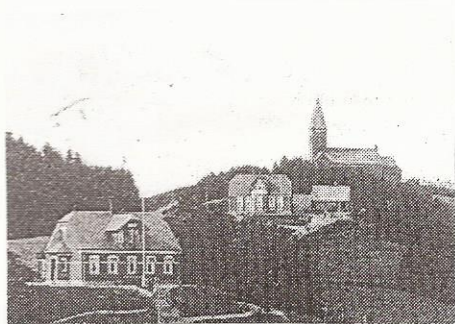
At være barn på Kirkebakken

Hvordan var det så at være barn på Kirkebakken? Jeg husker overordnet min barndom som en god tid. Så stor en del af familien var jo bosat her, at der altid var fætre og kusiner, man kunne lege med. Desuden boede Jørgine Mortensen i huset skråt over for Kirkebakken 18. Jørgine kendte en kone i Bredballe by, som havde en særlig attraktion - et kukur. Somme tider fulgtes vi med Jørgine derhen for få lov at høre, når uret kukkede. Urets tiltrækningskraft må have været stor, idet den skulle overvinde, at vi samtidig var temmelig bange for konen, som havde nogle - i min erindring - kæmpestore, skinnende fedtknuder, der stak frem mellem det tynde hår i hovedbunden. Sideløbende med at vi iagttog kukuret, studerede vi med et vist forbehold gennem øjenkrogen de interessante gevækster på ejerindens hoved. Jørgine var selv lidt ældre end de andre børn, men tiltrak sig speciel opmærksomhed, fordi hendes mor, "Ginemor", var flink til at servere saftevand for bl.a. mig. Jeg husker således tydeligt, hvordan min søster fra vores havelåge kaldte mig til orden med sit "Jo-je, Jo-je (det var mig), do ska' komm' hiem!", når mit besøg hos Ginemor trak ud.

Hjemme havde jeg mindst een forhadet og kedelig pligt. Den stadigt tilbagevendende

opvask, som løbende stod som forhindring for, at jeg igen kunne komme ud at lege. Jeg har måske været mere legesyg end normalt. Det ved jeg ikke. Vi børn på Kirkebakken legede meget sammen. Man kunne være sammen og lige gå hver til sit efter behov. Der var kort afstand mellem hjemmene. Forældrene blandede sig ikke, og det var nok klogt af hensyn til den indbyrdes familiefred. Vores legeplads var om sommeren bækken og skoven, der i min barndom var meget større, end den er nu. Der var plads til at lege skjul i de kæmpestore bregner. Andre legesteder var de dengang meget større børnehjemsdamme og smeddammen i Bredballe by, hvor der om sommeren var store mængder tudseæg. Det var før de mange sprøjtemidlers indtog. Når æggene siden udviklede sig til små frøer, kunne det vrimle sådan med frøer på vejen, at vi vanskeligt kunne undgå at træde på dem. Min familie havde nogle slægtninge i Hamborg, hvis børn efter første verdenskrig blev sendt til Bredballe for at få lidt sul på kroppen. Jeg husker, hvordan specielt disse storbybørn var så begejstrede for at lege med frøer, at det nærmede sig dyremishandling. Om vinteren kørte vi på nogle store, tunge træslæder, som vi styrede med en lang styrestang hele vejen ned ad Kirkebakken. Trafikken var jo dengang yderst begrænset sammenlignet med idag, og der var ingen trafikdæmpende bump undervejs. En perfekt kælkebakke. Der var langt op igen, og man kunne komme til at fryse gevaldigt. Specielt husker jeg, hvordan min søster, som åbenbart har været meget spinkel, efter en sådan tur blev tøet op i familiens vugge. Vi løb også en del på skøjter på smeddammen. Ligeledes var der ved hjemmet hos en af gårdmandssønnerne fra min klasse en branddam, der om vint-

ren var indrettet med en meget speciel iskarrusel. Midt i den tilfrosne dam var der anbragt en lodret pæl, hvortil der var fastgjort en tværstang, i hvis yderende man fæstnede en slæde. Arrangementet fungerede så på den måde, at der stod en person inde i centrum ved pælen og drejede det hele rundt, mens der sad en anden på slæden. Det var skægt, men jeg husker også, hvordan man, når man sad på slæden, kunne blive helt fantastisk tummelumsk og - ofte forgæves - bønfulde den, der stod ved pælen, om at "komme af".

Min bror Johannes

Også Strange Hansen boede på Kirkebakken - i huset hvor min faster Tut boede. Hans far hed Clemmen. Strange og min bror Johannes legede sammen som små drenge. Fra den tid husker jeg, at Strange og Johannes havde lavet en vogn, som de kørte i. Engang beordrede skolelæreren Bent dem til at bakke med vognen! Det nægtede Strange at gøre med den begrundelse, at der sku' "hob" til (et jysk udtryk for baglæns kørsel med heste). Allerede dengang fik man altså en forsmag på sam-

menstødet mellem forskellige former for sprogbrug.

Johannes havde som barn i mange år en gravhund, Finn. Ejerskabet kan man nu nok diskutere. Oprindeligt ville min far nemlig ikke have hund. Skulle der holdes hund var det for sønnens skyld. Ikke desto mindre endte Finn faktisk med at blive fars kæledægge. Han fandt godbidder til den ved bordet, og den fulgte eller opsøgte ham på værkstedet. Loyaliteten var total, idet Finn endog på sommerdage, hvor kirkedøren stod åben, har præsteret at opsøge far i kirken under søndagens gudstjeneste. Dengang var endog hundene altså religiøse!

Selv holdt jeg uendelig meget af min bror, der jo var syv et halvt år yngre end jeg. Jeg husker bl.a. hvordan jeg ved hans fødsel stod ude på trappen og stolt meddelte de forbipasserende, at vi nu havde fået en lillebror. Ham kunne jeg gøre uendelig meget for.

Specielt husker jeg, hvordan jeg, da han som 4-5 årig lå på sygehuset med astma, gik alene til Vejle to gange om dagen for at besøge ham. Det var jo før bussernes tid. Strandvejen var heller ikke anlagt dengang, og vejen gik derfor gennem den skumle Nørreskov. At trods denne - oven i købet i for små sko - det kan man vel nok kalde søskendekærlighed. Helt modig var jeg jo ikke. Jeg husker i øvrigt også en anden situation, hvor jeg var meget bange. Vi var en aften, som så ofte før, på besøg i møllen, da far opdagede, at han havde glemt sin pibe derhjemme. Det gik selvfølgelig ikke, og som ældste barn blev jeg derfor sendt hjem for at hente den. Der var ingen gadebelysning, og jeg var temmelig beklemmt ved det, da jeg undervejs skulle pas-

sere et hus, hvori jeg vidste at konen lå lig. Jeg husker endnu, at vinduerne, i det rum hun lå i, var tildækket med hvide lagener. Bedre blev det ikke af at jeg også skulle forbi kirkegården, idet en af mine klassekammerater havde fortalt, at der holdt spøgelser til. Jeg var skrækslagen og spænedes både frem og tilbage. Og tænk, da jeg så var nået helskindet tilbage til møllen, tog min far bare åndsfraværende piben, stak den i lommen og snakkede videre. Det at være på besøg hos mine forældres omgangskreds, var i øvrigt ofte ganske kedeligt for os børn. Mens de voksne snakkede, eller mændene spillede skak og konerne fandt strikke- og hækletøjet frem, så var vi børn bare "med".

Børn skal ses, ikke høres

Opdragelsen derhjemme tog vores mor sig mest af, men mine forældre var ganske enige om, at børn skal ses, ikke høres. Deri ligger måske forklaringen på, at jeg holdt så meget af tiden med legeskammeraterne. Det hører nok den tid til, at man ikke var så forstående og interesseret i børnene, som mange forældre er i dag. Når vores far sov middagssøvn, skulle vi være stille. Ligeledes husker jeg en aften, hvor jeg efter en langtrukken og sej kamp med et efterhånden nudset strikketøj, blev beordret i seng, selv om "vidunderet" - et strikket håndklæde - var næsten færdigt. Når det havde været så lang tid undervejs, kunne det vel også vente til næste dag, forlød det til min kolossale forbitrelse. Grønkalssuppe kunne jeg altså heller ikke fordrage, men måtte alligevel - selv om det tog uendelig lang tid - nedsvælge den i enerum, fordi mine forældre hævdede, at de ikke kunne udholde at se mig hænge over maden. Her er jeg tit blevet frelst af Bedste, som mindede min

far om, at hun, da han var barn, tog hensyn til, at han - heller ikke - kunne lide grønkålssuppe. Men måske blev lydighed, pligt og tilpasning, af ikke mindst forældre, i min barndom anset for hensigtsmæssige egenskaber at dyrke i den fremtid, der var tiltænkt børn på den tid. Ingen havde jo dengang fantasi til at forestille sig, at verden skulle undergå så store forandringer, som jeg siden har oplevet.

Jeg husker dog engang, hvor mine forældre mødte mig med stor forståelse. Jeg har været omkring 6-7 år, da jeg af mine forældre blev sendt alene afsted til et hus i nærheden af værkstedet for at aflevere en krans, fordi husets datter var død. Kransen kunne jeg sagtens besørge at aflevere. Grænsen var imidlertid nået, da jeg blev inviteret ind at se liget. Det har måske været almindeligt dengang, men det var første gang, jeg så en død. Jeg husker ikke min egen reaktion. Derimod bed jeg klart mærke i, at mine forældre syntes, at det var en for stærk oplevelse for et barn i min alder.

Indre Mission i Bredballe

Megen kærlighed og varme fandt vi børn hos "bedste", som også holdt "pigemøder" (= KFUKmøder), mens min farbror Niels holdt "ynglingemøder" (=KFUM). Min familie på Kirkebakken tilhørte således i princippet Indre Mission. Der var dog i kirkelig henseende i Bredballe også en mere folkelig retning, lige som der senere kom en ungdomsforening. Skellet mellem de to kirkelige retninger satte sine grænser for de unges udfoldelsesmuligheder. Man kom groft sagt kun i den ene af de to kredse. Holger, min senere mand, blev født på gården lige ved præstegården i Lysholt. Hans familie tilhørte den mere folkelige del, og han havde derfor,

modsat mig, sin gang i folkedanserforeningen. Der var mange ting, som jeg ikke var med til. Selv om mine forældre ikke, som den øvrige del af familien, var oplagt indre missionske, satte den samlede families tilknytning til Indre Missionen uundgåeligt sine grænser for vi unges udfoldelse. Verden blev på den måde inddelt i sort og hvidt. Set i bakspejlet kan jeg sagtens se, at det var en uhensigtsmæssig forenkling af tingene. Mennesker har jo langt flere nuancer, og der er idag f.eks mennesker, udgået fra Indre Mission, som jeg har sat stor pris på, men også typer af modsat art. Retfærdigvis må man vel så tilføje, at det der dengang satte skel mellem mennesker og begrænsede deres udfoldelsesmuligheder, blot i dag er blevet erstattet af andre skel.

Verden uden for Bredballe

Den verden, der var udenfor Bredballe, kendte vi ikke ret meget til. Den viden vi havde, stammede fra Vejle Amts Folkeblad, som vi holdt sammen med min farbror Niels. Desuden lavede min far, da jeg var omkring 10 år gammel, et krystalapparat - en slags radio med hovedtelefoner. Selv kom vi ikke meget omkring. Det længste jeg har været hjemmefra i min barndom, er en skoleudflugt til Aarhus. Når vi skulle på udflugt med skolen, blev vi afhentet af to fiskekvaser, som sejlede os ind til Vejle havn og hentede os igen. Desuden var vi børn selvfølgelig på ferie hos min mors forældre i Førstballe. Vi tog her toget fra Vejle Nord til Gadbjerg, hvor bedstefar hentede os i hestevogn. Min far holdt ikke egentlig ferie, men en gang hver sommer var vi med far og mor på udflugt med fjordbåden, der kom fra Vejle, men som anløb Munkebjerg, Tirsbæk, Ulbækhus, Fakkegrav og Hvidbjerg. Som regel

begrænsede udflugterne sig dog til, at Stranges og vores mor pakkede en kaffekurv, som de og vi børn gik i skoven for at nyde. Ind til Vejle kom vi sjældent. Dog var vi der altid for at se juleudstilling. Det var noget vi glædede os til, selv om vi skulle gå derind og frøs - ikke mindst tærne - frygteligt. Da Johannes blev en halvvoksen knægt, købte han en sejlbåd, Franse 2, som han også gav os andre en tur med på fjorden. Båden blev dog, da han blev mere voksen, udskiftet med en Nimbusmotorcykel, som så også blev brugt til transport ned på værkstedet. Mere moderne tider var altså så småt på vej.

Syv år i skolen

I skole gik vi selvfølgelig også. I 7 år. I de mindre klasser gik vi i skole 3 dage om ugen, dvs. hver anden dag. I de større klasser 4 dage om ugen. Undervisningen begyndte om sommeren klokken otte, men om vinteren først klokken halv ni af hensyn til de børn, som kom langvejs fra. Udover at undervise havde læreren til opgave at holde rent og fyre op i kakkelovnen i skolestuerne. Jeg husker, hvordan der, når

skolebørnenes tøj om vinteren blev hængt til tørre omkring klasselokalets kakkelovn, bredte sig en hørn af uld, spegepølse, fisk og leverpostej.

Da der ikke var plads til 7 klasser, gik drengene 2 år i 4. og 2 år i 5.klasse, mens pigerne gik 3 år i 5.klasse. En egentlig 6. og 7.klasse fandtes altså ikke. Det var således hverken dovenskab eller dumhed, som var skyld i, at vi "sad over" og dermed var flere årgange samlet i samme klasselokale. På den måde kom jeg også på et tidspunkt til at gå i klasse med min 2 år yngre søster.

Bortset fra at vi ikke lærte fremmedsprog, lignede fagene på skemaet meget nutidens: dansk, historie, geografi, regning, bibelhistorie....håndarbejde, men indholdet var ganske anderledes. Der blev dengang lagt mere vægt på udenadslære og mindre på forståelsen. Måske var jeg mere ømtålelig end andre børn, men for mig medførte terperiet i kombination med at læreren var noget af en bulderbasse, at jeg i skolen konstant var bange og havde ringe selvtillid. Vi fik karakterbøger og sad i klassen placeret efter karakterer med de dygtigste forrest, tættest ved katederet. De dovne, svage eller urolige fik lov at passe sig selv. I dag ville man nok have fordelt pladserne efter et andet princip. Selv om jeg selv sad på en af de forreste pladser, husker jeg ikke skoletiden som særligt spændende. Vi var mange i klassen - så vidt jeg husker 38-40 det sidste år - og den tids pædagogik tog ikke hensyn til den enkelte elevs standpunkt og forudsætninger. Det kunne derfor blive udpræget kedeligt, når vi i 5.klasse for 2. eller 3.år i træk f.eks. skulle lære Europas hovedstæder i geografi eller 17-tabellen i regning.

Håndarbejde blev for piger dengang betragtet som et vigtigt fag, og de færdige produkter blev en gang om året udstillet i skolens gymnastiksal. Her kunne man så vurdere og sammenligne, hvor ferme døtrene var med nål og tråd. Af denne grund var der op til denne udstilling stor travlhed i nogle af de små hjem, og pudsigt nok har en del mødre, bedstemødre og tanter på denne måde fået vinterens hulsømsduge eller korsstingspuder med på skolens håndarbejdsudstilling !! De dage, hvor vi havde håndarbejde varede skoledagen til klokken 16, ellers til klokken 15. Til gengæld havde vi så hver dag en times middagspause, hvor jeg kunne løbe hjem at spise. Vi spiste i vores familie altid varm mad om middagen, hvor far kom hjem fra værkstedet for at spise og få sig et lille middagshvil. Andre måtte selvfølgelig blive på skolen i middagspausen, og løb så, når madpakken var fortæret, ned i skoven bag skolen for at lege. Enkelte havde slet ikke mad med. Jeg husker således en dreng, som læreren af denne grund tog med sig ind til det private middagsbord.

Til skolen hørte også nogle - godt nok uskrevne - ordensregler. En af disse var, at man ikke måtte sidde på kirkegårdsdiget over for skolegården. Det var ganske vist meget oplagt, men en dag gik det altså galt, da en af gårdmandssønnerne fra min klasse siddende på anførte dige med en pind løftede op i kjolen på en af klassens lidt finere piger. Da dette kom læreren for øre, blev han meget gal på drengen, og det skal efter sigende have kostet hans far en gås igen at formilde læreren.

Johannes i lære på fars værksted

Hvad kunne der så blive af os børn, efterhånden som vi voksede til? Jeg har indtryk af, at min bror gerne måtte have fået en re-aleksamen for mine forældre. Evnerne manglede ikke, men han var - efter at have "siddet over" i 5. klasse - blevet træt af at gå i skole. Han kom derfor i lære på min fars værksted, da han var 14 år. Jeg husker, hvor vred min far var, da han opdagede, at Johannes var enormt doven det første år på teknisk skole. Nogen havde bildt knægten ind, at det var unødvendigt at lave noget. En alvorlig samtale med far ændrede dog afgørende på fliden. Johannes bestod med den højest mulige karakter, og far var stolt. Senere blev Johannes bygningskonstruktør fra Horsens. Det var en indlysende selvfølge, at han som husets søn skulle føre forretningen videre. Også Inga og jeg gav allerede tidligt vor formelle accept af dette. Desværre måtte han opgive forretningen i 40 årsalderen, da han, som vores mor, fik ledegigt. Det var meget svært for ham, fordi han dermed måtte erkende, at han blev det 5. og sidste led i slægtens tømrertraditioner, og dermed ikke kunne indfri familiens forhåbninger til ham. Jeg er taknemmelig for at mine forældre ikke skulle opleve dette.

Inga blev hattesyerske

Også Inga og jeg forlod, som det var helt almindeligt, skolen som 14årige. Efter 7 års skolegang. Som konfirmerede skulle vi nu til at forsørge os selv. Det var dengang almindeligt, at piger kom ud at tjene i huset. Inga var imidlertid lidt skrøbelig. En plads i huset ville være for fysisk anstrengende, og der blev derfor fundet en læreplads til hende i Vejle som modistelev (hattesyerske). Hun blev gift med en landmand og har vist ikke siden da syet ret mange hatte. Måske kommer de igen på mode i det næste århundrede.

Jeg begyndte som husassistent

Jeg selv blev anset for en stor og robust skabning, som sagtens kunne klare en plads i huset. Det må for mine forældre have været meget væsentligt, at jeg opførte mig pænt, idet de forinden belærte mig om, at jeg skulle gøre som der blev sagt til mig, så de ikke skulle få skam af mig.

I begyndelsen havde jeg forskellige pladser i Bredballe. Jeg kunne her bo hjemme og blev sendt hjem, når arbejdet var afsluttet. Jeg var hos en enlig lærerinde, hvor jeg udover det huslige også skulle brodere pudevær. Desuden tjente jeg i en periode hos en småbørnsfamilie. Fra denne tid husker jeg mest tøjvasken, hvor jeg var ved at besvime af kulde, når jeg om vinteren skulle hænge bleer til tørre udendørs.

Senere kom jeg i huset i Vejle. Igen hos en lærerinde, der boede sammen med sin mor. Her oplevede jeg som 17-18årig mit første biografbesøg, idet de to damer var så flinke at invitere mig med i biografen. Filmen hed "Kongressen danser", og jeg husker endnu, at den havde en masse dejlig musik. Hver lørdag fulgte jeg den gamle frue på

torvet for at indkøbe søndagsmenuen - levende duer, der før slagtingen blev omhyggeligt befølt for at sikre, at de var tilstrækkeligt kødfulde. Efter denne periode har jeg mistet appetitten for duer. De to damer fik maden serveret i stuen. Selv spiste jeg i køkkenet.

Til mine opgaver i denne tid hørte også, at jeg skulle smide damernes vaskevand ud. Det var jo før badeværelsernes tid, så kropsvask foregik i soveværelset. I den forbindelse kom jeg en dag ved et uheld til at tabe et stort porcellænsfad og måtte selv betale et nyt af min ringe løn. Den var, så vidt jeg husker, 30 kroner plus kost og logi. Til sammenligning kan jeg nævne, at en almindelig frakke på denne tid kostede 60 kroner og et par sko 14 kroner. Det blev altså hverken til sko eller frakke til mig i det kvartal. Sådan kan tilværelsen en gang imellem forekomme uretfærdig. Jeg havde bestemt ikke tabt fadet med vilje, og det var i hvert fald ikke mig, der havde vasket mig i det.

Sygeplejeelev i Ribe

Tiden som husassistent, som det jo så fint hed, var ikke den bedste del af mit liv. Der var imidlertid på den tid få alternativer hertil, og det faldt kun få ind, at også piger kunne ønske sig en uddannelse. For ikke at ende mit liv som husassistent besluttede jeg, at jeg ville have en uddannelse. Jeg kunne ikke forvente økonomisk støtte hjemmefra, og Statens Uddannelsesstøtte fandtes ikke. Det var derfor nødvendigt at finde en uddannelse, hvor jeg samtidig fik lidt løn. Derfor søgte jeg ind som sygeplejeelev i Ribe. Det var det længste, jeg hidtil havde været borte fra Bredballe. Lønnen rakte dårligt til offentlige transportmidler, og jeg måtte derfor om sommeren tilbage-

lægge de to gange 80 km på cykel, når jeg skulle på besøg i Bredballe. Jeg cyklede gerne hjem efter en nattevagt den ene dag og vendte så retur den næste. Jeg lærte i Ribe mange dejlige mennesker at kende, som jeg siden har holdt kontakten med, men arbejdsmiljøet på sygehuset var meget råt. Det blev nærmest forventet, at vi elever kunne tingene, før vi havde lært dem. Som straf for ikke umiddelbart at kunne et eller andet tildelte afdelingssygeplejersken den formastelige elev et puf med albuen, så man fløj hen ad gangen. Set i bakspejlet forekommer det mig, at vi mere var billig arbejdskraft end egentlige elever, der skulle lære noget. Selvfølgelig lærte vi også noget rent fagligt, men i min erindring står dog oplæringen i autoritetstro og underdanighed overfor lægerne og det øvrige overordnede personale skarpest.

Jeg blev altså mere sygeplejerske af simpel nødvendighed end af oprigtig lyst til faget. Alligevel har jeg været endog meget glad for mit arbejde.

Jeg er desuden meget glad for, at jeg kæmpede mig igennem det at få en uddannelse,

på trods af at jeg havde tidens kvindeopfattelse imod mig. Det, at kunne forsørge sig selv og have rådighed over selvtjente penge, gav mig en følelse af personlig frihed og selvrespekt, som jeg lige siden har værdsat utrolig højt.

Tilbage til Bredballe i 1947

Efter endt uddannelse arbejdede jeg som operationssygeplejerske i bl.a. Thisted og Horsens i en halv snes år. Herefter blev jeg ansat på Vejle Sygehus og blev i 1947 gift med Holger Worm-Laursen i Vor Frelsers Kirke i Vejle. Holger stammede som nævnt fra Lysholt, og vi har derfor kendt hinanden, siden vi i 1921 begge startede i første klasse i Bredballe Skole. Det første år efter vi blev gift, var vi lidt hjemløse og boede midlertidigt i et tagkammer i mine forældres hus. Derefter byggede vi huset på Strandgårdsvej 30, som vi boede i til 1993. Det blev tegnet af Johannes og bygget af det nu fælles firma, Sigvald Nielsen og Søn.

Jeg var altså igen vendt hjem til Bredballe.

De kærligste hilsener

Mormor

